

Dr. Marko Dvořák

SLOMŠEK JE VÉDEL...

UVOD V RAZPRAVO O KULTURI

Pred več kot stopetdesetimi leti je naš svetniški kandidat, mislec, narodni delavec, mnogostranski kulturnik, prosvétar in v nekem smislu tudi znanstvenik ter celó politik, poznejši lavantinski škof Anton Martin Slomšek zapisal tóle svojo misel: »Ne nove ustavne reforme ne ekonomske in industrijske izboljšave ne bodo rešile človeške družbe, kajti človek ni žival, da bi mogel svoje želje utešiti samo s temi zemeljskimi dobrinami. Od teh zunanjih sredstev ni upati dokončne rešitve.«

Slomšek je védel... Skozi nevarne viharje zgodovine in v resnici še bolj nevarna varljivo zatišna obdobja med temi viharji, pred njimi in po njih, se je slovenski narod reševal in se kot narod – brez lastne države, brez lastne ekonomije, brez lastne vojske itn. – ohranjal ter se razvijal samó s tistim, kar imenujemo *kultura v najširšem smislu*. In je takó vnaprej in vnazáj s svojim celotnim obstojem skozi stoletja do danes dokazoval pravilnost navedéne Slomškove misli. Misli, ki je bila med nami in v nas kot nedvoumni in nepreklicni aksiom, kot naša maksima in naša največkrat edina opora navzoča ves čas do najnovejših dni. Do ustanovitve lastne države pred nekaj leti.

S to trditvijo kajpada nikakor ne želimo zmanjševati ali celó zanikati ogromnega, epohalnega pomena lastne države za življenje našega naroda, *opozoriti pa je vsekakor treba na dejstvo, ki je razvidno iz naše najnovejše vsakdanje družbenopolitične prakse, da nam je namreč naša kultura – razúmljena v najširšem smislu – postala ob vseh drugih aktualnih »državotvornih« težnjah in potrebah nenadoma nekakšen »neekonomičen privesek«, ki ga kot takega vse bolj odrivamo »v drugi plan«, njegovo specifično problematiko pa navadno rešujemo po istem, od prepričljivo uspešnega Zahoda slabó prevzetem splošnem vzorcu liberalističnega pragmatizma, po katerem bolj ali manj uspešno pa hkrati bolj ali manj korektno rešujemo v zadnjem času tudi vse druge »panoge« našega trenutnega obstoja. In pri tem gladko pozabljamo, da kultura ni – ni, ker ne more biti – identična s tako imenovano civilizacijo (v slovenskem, ne v anglosaksonskem pomenu te besede!), ki je kot področje kvantitete in družbenega ter individualnega (življenjskega) standarda kajpada dejansko na vse mogoče objektivne načine (tudi na »ekonomski« način) merljiva in tehtljiva ter je zato kot taka pač podrejena tržnim zakonitostim ponudbe in povpraševanja, reklame in mode, proizvodnih stroškov in prodajnega profita.*

Kultura – v najširšem smislu – je področje *kvalitete*, kvaliteta pa ni merljiva in tehtljiva z objektivnimi kvantitativnimi merili, ampak je »izpostavljena«, »prepuščena« móči in volji celostnega *oseb(nost)nega* doživetja (talenta in njegove motivira-

nosti, stila in njegove »morale«). To velja seveda za celotno kulturo, ne samo za kulturo v najožjem smislu, se pravi *umetnost*, temveč prav tako tudi za *znanost*, *verstvo*, *prosveto*, *šport* in tako imenovano *kulturo srcá*.^{*} Te »panoge« pač niso »kompatibilne« s stanjem posameznikove in kolektivne civilizacije ter z družbenim in individualnim (življenjskim) standardom, čeprav so – na žalost – resda dostikrat močno odvisne od njiju. In ne morejo (ne bi smele) biti podrejene tržnim zakonitostim ponudbe in povpraševanja, reklame in mode, ekonomije proizvodnih stroškov in prodajnega profita, čeprav se – na žalost – z njimi velikokrat dogaja prav to – tudi pri nas, zlasti v zadnjem času skoraj redno. »Proizvodi« (dosežki) teh »panog« pa niso primerljivi s proizvodi delovne rutine, serijskega dela, uslužbenko uradniškega poslovanja in zato niso pravzaprav tudi z ničimer plačljivi: *kvalitete*, izhajajoče iz talenta, pač ni mogoče primerjati s serijskim izdelkom ali birokratskim aktom rutinirane neprizadetosti – mogoče jo je samo *občudovati*; in umetniku, znanstveniku, verskemu aktivistu, vzgojitelju, vrhunskemu športniku ali kratko malo dobremu, kvalitetnemu človeku njegove *kvalitete*, v katero je vložil svoj enkratni talent, svoj neponovljivi navdih in gigantsko energijo svoje nepogrešljive ljubezni, njegovega »izdelka« (dosežka) pač ni mogoče plačati z ničimer – mogoče mu je biti zanj samo *hvaležen* in mu iz hvaležnosti – pa tudi že zgolj iz lastne »realistične preračunljivosti«, če prav premislimo – po svojih najboljših močeh, po svoji nepreklicni odgovornosti in po svoji neutišljivi vésti *omogočiti*, da bo lahko svojo *kvaliteto*, *sadove svojega talenta in ljubezni*, prav *motivirano in maksimalno učinkovito* ustvarjal ter *podarjal* v kar največji meri še naprej.

Kot doména kvalitete je kultura *področje človekovega nenehnega preseganja samega sebe*, premagovanja imanence, prekoračevanja danosti, preraščanja narave, prestopanja časa, spodjedanja okostenelosti in je zato (ob ljubezni sami) edino *področje njegove svobode in njegove resnične ustvarjalnosti*.^{**} Človek je lahko *ustvarjalen samo iz svobode*, nikoli iz nujnosti, in njegova kvaliteta (dobrota) se ne more nikdar izraziti na *povelje* (ali na ekonomsko spodbudo) od zunaj kot rezultat kolektivno, družbeno, državno normirane in pričakovane kvantitete in ravni, ampak se lahko razvije in izrazi samo kot *nepričakovan*, vendar prihrepenjen in pritrpljen dar *nepredvidljivega, nedoumljivega, skrivnostnega osebn(ostn)ega nagiba*.

Kultura kot doména kvalitete ter področje človekove svobode in ustvarjalnosti *domuje vedno samo v osebnosti in po njej v občestvu*, ki ga tvori ta osebnost skupaj z drugimi sorodnimi osebnostmi, povezanimi z vidnimi in nevidnimi nitmi v racionalno-iracionalno, nezavedno in/ali hoténo usodno celoto. Taka občestva (»usodne celote«) so *družina, narod, Cerkev in človeštvo* kot vsota vseh posameznih osebnosti in vseh posameznih občestev. V njih po osebnostnem ključu domuje – nastaja in deluje – kultura. Samo v njih in samo po osebnostnem ključu! *Kolektivne kulture torej ni*, kakor ni partijske, republiške, državne, zvezne, federativne, konfederativne, separatistične ali unionistične kulture – zato ker pač *ni neoseb(nostn)e kulture*.^{***} Zato pa kajpada tudi ni »demokratske«, »populistične« ali »množične«

* Prim.: Dr. Marko Dvořák, TEZE O NARODU IN DRUŽBI. Sodobnost, Ljubljana, januar 1994, letnik XLII, štev. 1/2, str. 81–85.

** Prim.: Dr. Marko Dvořák, KULTURA NAŠEGA FIN DE SIÈCLA. Oznanjenje 3, Haloze, 1984, str. 5–7.

Marko Dvořák, KADAR GOVORIMO O KULTURI. Družina in dom, Celovec, 1987, štev. 2, str. 2.

Marko Dvořák, KADAR GOVORIMO O KULTURI, Kultura našega konca stoletja. DIXI, paberk izpred četrtega stoletja, izdala in založila Slovenska ljudska stanka, Ljubljana, pred volitvami 1992, str. 14–16.

*** Prim.: Dr. Marko Dvořák, JUGOSLOVANSKA LITERATURA V 20. STOLETJU. Sodobnost, Ljubljana, 1989, str. 843–861.

kulture. *Kultura* – ki je res to in ne kaj drugega (npr. industrija primitivne množične zabave ali serijska proizvodnja raznih neumnih, z vsiljivo reklamo ustrezno »prepariranih« predmetov široke porabe, ki se pač ravna – ker se mora, ni kaj – po pragmatičnih ekonomskih zakonih ponudbe in povpraševanja) – je kot stvar osebnosti in po njej občestva lahko samó elitn(išk)a – ali pa je (kot kulture!) ni. Zato ker je namreč tudi vsaka osebnost kot enkratna in nenadomestljiva, svobodna in ustvarjalna eksistenca lahko samó nekaj elitn(išk)ega – ali pa je (kot osebnosti!) ni. In je tudi vsako občestvo, sestavljeno iz enkratnih in nenadomestljivih, svobodnih in ustvarjalnih osebnosti, nekaj enkratnega in nenadomestljivega, svobodnega in ustvarjalnega ter je torej (kot táko!) elitn(išk)o. To pa je lahko prav (in samó) po *kulturi* – kulturi v najširšem smislu, se pravi po *umetnosti, znanosti, verstvu, prostveti, športu* in takó imenovani *kulturi srcá*.

Ne zaslužek, pa naj bo, če hoče, še tako velik, temveč *osebn(ostn)a kultura* vzpostavlja in vzdržuje *posameznega človeka kot osebnost*; brez njé bi bil človek lahko samó stipiziran individuum, takó rekóč »delovni človek in občan«, boleče razpet med najmočnejšo, vendar najnižjo sló svojega individualizma (= egoizem) in svojo nerazpoznavno – konformistično ali prisilno – utopitvijo v množici (= kolektivizem).

Ne skupna materialna baza in identični ekonomsko-eksistenčni interesi, temveč *kultura ljubezni in srcá*, zvestega solidarnega prijateljstva in spoštljive kolegialne odgovornosti (pred lastno vestjó, drugega pred drugim, pred zgodovino in pred Bógom) ohranja *družine kot občestva*; brez té kulture so družine zgolj interesne skupnosti, začasni kolektivi obupno osamélíh posameznikov, ki jih druží zgolj sebično zadovoljevanje kar najbolj racionalno zreduciranih potreb in jih prav to tudi ves čas vsak trenutek razdružuje.

Ne država, družba, tudi in celó pokrajina ne, ne gospodarstvo, ne vojska in kar je še takega – pa čeprav vsega tega nikakor nočemo omalovaževati –, temveč *kultura, kultura v najširšem smislu te besede*, z vsem, kar sódi zraven, povezuje in združuje določene osebnosti po njihovih mnogotérih »afinitetah« v usodno, moralno in eksistencialno nepreklicno zavezujoče zgodovinsko-antropološko *narodno občestvo* – kar smo (mimogrede) vsaj Slovenci – hvala Bogú! – prekleto dobro vedeli že od nekda, saj nas sicer – ob vseh mogočih in nemogočih »izmih« in »ijah«, ki so nas oktroirano »odreševali« (nas samih ter naše lastne, za nas naporne in za vse druge sporne eksistence) – že zdavnaj ne bi bilo več.

Ne bi nas bilo več – in niti nastali ne bi bili, saj še pomisliti ne bi utegnili na to, da smo in da smo taki, kakršni smo, na nedoumljiv, usoden način povezani drug z drugim navznoter in različni od drugih navzven –, ko nas ne bi bil v tej naši notranji povezanosti, podobnosti, sorodnosti in zgovornosti ter zunanji razvezanosti, različnosti, tujosti in némosti navdihoval *naš način sprejemanja in postavljanja našega sveta in življenja, naš duh in naš jezik*; ko nam ne bi bil neki dobron tujec (vsak tujec nam je bil »nemec«, ker ni znal govoriti tako, da bi ga bili razumeli) pred tisočletjem zapisal po naše »GLAGOL'ITE PO NAS R'ETKA SLOWESA...«; ko nam, svojim »L'UBIM SLOUENZEM«, ne bi bil pred skoraj pol tisočletja naš prvi ideološko-politični emigrant gospod Primož Trubar iz tujine, iz svojega »NIGDIR-DOMA«, poleg svojega protestantizma pretihotapil tudi našega knjižnega jezika; ko ne bi bili ves čas do današnjih dni *mislili, živeli, delali, čustvovali, peli, pridelovali, pisali, vzgajali, gradili, upodabljali, molili, ljubili in umirali takó kakor nihče drug na vsem svetu*; ko ne bi bili prav zato – iz občutka odgovornosti za božji dar naše enkratnosti in nenadomestljivosti med vsemi narodi tega sveta v vseh časih njego-

vega obstoja – v nekem blaženem trenutku srčnosti in razsvetljenja odločno pribili: »(Naš) narod si bo pisal sodbo sam, ne frak mu je ne bo in ne talár!.«

Država, ki smo si jo prihrepeneli in pritrpeli, prigarali in si jo postavili, je *hiša*, v kateri prebiva naša družina. Ne vsa naša družina, saj so mnogi njeni člani naseljeni tudi po sosednjih hišah, prenekateri pa stanujejo po svojih »nigdirdómih« celó tako daleč stran, da jih komaj doseže naša misel, kaj šele beseda. Pa vendarle: ta hiša je *naš dóm* in tód smo domá vsi člani naše družine, takó tisti, ki prebivajo v njej ves čas, kakor oni, ki stanujejo v svojih stanovanjih po sosednjih hišah, in tisti, ki so podnajemniki kje daleč stran Bogú za hrptom. Iz te naše družinske hiše, ki je poleg naših duš in teles *naša edina last*, hodimo vsak dan ven na delo in po opravkih, po opravljenem šihu pa se vanjo vselej spet vračamo. *Domóv!* In šele ko smo domá, smo prav *ljudje*: zunaj smo pač samó funkcije, delovna sila, kupci in prodajalci, statistična postavka, domá pa smo *ljudje z imenom in obrazom, z dušo in srcem*. Zato lahko človeško polno živimo samó domá, v svoji hiši, med svojimi. Tam lahko zapojemo in zavriskamo od srcá, tam se lahko tudi iz dna duše razjočemo, šele tam lahko o vsem prav premislimo, tam se ljubimo in spoštujemo, se drug z drugim pogovarjamo in drug ob drugem molčimo, tam mólimo k Bógu in tóžimo drug drugemu, od onod pošiljamo pošto sinu čez hribe in doline in tja prejemamo pozdrave svojih dragih izza mórij in oceanov, tam si zamišljamo in izdelujemo vse, kar potem kot naše prodajamo zunaj na trgu, tam počivamo in se veselimo, tam se rojevamo in spočenjamo otroke, tam vzgajamo in se učimo, tam živimo in umiramo... In tam – če nam ni kaj prav ali kadar se nam zdí, da nam še česa manjka – po potrebi prezidavamo in dograjujemo.

V naši državi – v hiši, kjer stanuje večina naše družine in je njena last – bo treba še marsikaj prezidati in dograditi.

Najprej pa se bomo morali pomeniti o tem, *kaj sploh hočemo*. Če bi nam bila naša hiša potrebna samó za stanovanje, prenočišče, »konak«, »Herberge«, hospíc, ne da bi nam pomenila dóm, v katerem sme in mora vsak od nas nositi svoje ime in svoje obličje in v katerem se vsi skupaj z vsem, kar smo in kakor smo, vzajemno vzdržujemo kot družina, kot občestvo, kot narod – potem je boljše, bolj »ekonomično«, bolj »pragmatično« in vsekakor tudi bolj »sodobno«, bolj »moderno«, bolj »liberalno«, če se vsi skupaj čimprej preselimo v blok, kjer nam ne bo treba skrbeti za prav nič več, niti za hišnika ne. – Če pa nam naša hiša – naša država – kljub vsemu modernemu liberalnemu pragmatizmu, ki se od vsepovsod zajeda v nas, vendarle še zmeraj pomeni *dóm*, ki smo si ga postavili in ga vzdržujemo zato, da smo v njem lahko *to, kar smo*, se pravi občestvo, narod z enkratnim in nenadomestljivim žitjem in bitjem – potem si moramo to hišo – to državo – končno urediti tako, da bo tudi v resnici »služila temu svojemu namenu«.

Pri tem si moramo priti na jasno gledé ciljev in sredstev pa tudi v pogledu sáme hierarhije vrednót. Najprej: *Ali nam pomeni hiša, kjer stanujemo in smo domá, končni cilj ali nam je samó sredstvo, eno od sredstev, s katerimi se ohranjamo kot izvirno narodno občestvo in kot posamezne izvirne osebnosti?* Nato: *Ali nam pridobivanje, se pravi gospodarstvo z vsem, kar sódi zraven, pomeni cilj ali nam je samó sredstvo za preživljanje?* In končno: *Kaj nam pomeni vrednóto: standard, civilizacija, »imeti«, kar nas »demokratsko« izenačuje, nivelizira, staplja z vsem svetom, ali kultura, se pravi »biti«, kar nas dela in ohranja kot enkratno in nenadomestljivo občestvo, ki pestrí in bogatí svet s svojo neponovljivo izvirnostjo?*

Slomšek je védel...